

УДК 32: 301.085:324

МОТИВАЦІЯ ЕЛЕКТОРАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ГРОМАДЯН

Н.М. Хома

Аналізується мотивація поведінки особи у виборчому процесі. Акцент зроблено на вивченні мотивації абсентеїзму та участі у голосуванні. Досліджується мотивація конкретного електорального вибору й участі громадян у різноманітних формах електоральної діяльності.

Анализируется мотивация поведения личности в избирательном процессе. Акцент сделан на изучении мотивации абсентеизма и участия в голосовании. Исследуется мотивация конкретного электорального выбора и участия граждан в различных формах электоральной деятельности.

Мотив – це сукупність зовнішніх і внутрішніх умов, які викликають активність суб'єкта, визначають її спрямованість. Мотиви виникають і формуються на основі потреб, наявність яких є передумовою будь-якої діяльності. Але реальні мотиви відрізняються від мотивації, тобто пояснень причин певної дії, поведінки самою людиною. Дослідження мотивації поведінки особи у виборчому процесі можна здійснювати, аналізуючи: 1) мотивацію абсентеїзму; 2) мотивацію участі в голосуванні; 3) мотивацію конкретного електорального вибору; 4) мотивацію участі громадян у різноманітних формах електоральної діяльності.

Мотивація абсентеїзму. У множині мотивацій абсентеїзму можна виділити дві великі групи: 1) пов'язані з особливостями конкретної виборчої кампанії, коли вона є нецікавою для виборців з якихось причин, як-от: висунуті в кандидати неяскові особистості, відсутня справжня змагальність на виборах; 2) пов'язані з загальною політичною, економічною і соціальною ситуацією в державі.

Як показують результати різноманітних соціологічних досліджень, домінуючою мотивацією абсентеїзму є *недовіра*, яка проявляється в таких формах: недовіра до програм кандидатів і політичних партій, сумнів щодо реальності їх виконання; недовіра безпосередньо до кандидатів, зневіра в їх чесності, порядності й інших соціально значущих якостях особистості; недовіра до виборчих органів як структур, котрі представляють інтереси народу.

Відомий український політичний психолог Б.Мар'єнко об'єднує у три групи мотивації негативного ставлення виборців до політичних партій, їх виборчих блоків:

переконання, що метою діяльності партії є політичні амбіції їхніх лідерів, намагання здобути владу заради егоїстичних інтересів, пов'язаних з бажанням збагачення. Крайній варіант суджень цього типу — у партіях сама мафія;

переконання, що партії, конфронтуючи чи виборюючи владні крісла, вносять дестабілізацію у політичне життя країни та завдають шкоди народові;

переконання щодо ідентичності програм більшості партій, а також у тому, що партійні лідери в своїй діяльності на програми не звертають жодної уваги [3].

Отже, серед мотивації виборців несприйняття політичних партій і їх виборчих блоків домінуючими насамперед є: 1) переконання щодо амбіційності й егоїзму політичних лідерів, нехтування політичними партіями засадничих моральних принципів у процесі боротьби за мандати; 2) недовіра до заяв і програм політичних партій, а точніше — сумнів у реальності втілення їх у життя, недеklarативному характері.

Серед мотивацій абсентеїзму, окрім названих, виділимо такі:

високий рівень недовіри суспільним інститутам держави;

неучасть у виборах як своєрідний протест проти недемократичного, на думку окремих виборців, електорального законодавства, недоликів виборчої системи;

розуміння виборцями власної неспроможності впливати на життя у державі;

переконаність громадян у тому, що результати виборців фальсифіковані, а виборчий процес у цілому не є зразком об'єктивності та неупередженості;

упевненість виборців у тому, що на їх добробут навряд чи матиме істотний вплив те, хто з кандидатів, політичних партій чи їх виборчих блоків переможе.

Різкий перехід від існування 50-відсоткових бар'єрів до запровадження принципу простої більшості для визнання виборів такими, що відбулися, й обрання депутатів викликали мотивацію абсентеїзму виборців малозначущістю їх голосу (думки типу: "вибори однаково відбудуться — голосуватиму я чи ні", "депутата оберуть за моєї участі чи без неї"). З приводу цього зауважимо, що одні дослідники критикують таке нововведення і висловлюють думки, що парламент, обраний меншістю населення (чого, до речі, у березні 1998 р. не сталося), є менш легітимним, а тому є потреба встановлення принаймні 25-відсоткового бар'єру. Інші учені наголошують на тому, що у більшості держав світу сьогодні голосує 10—15% населення і це вважається нормальним показником електоральної активності, а тому будь-які бар'єри непотрібні з огляду на те, що право не брати участь у виборах є невід'ємним правом людської свободи.

Незначна кількість виборців мотивує свою відмову від участі у голосуванні тим, що їх роздратовує форма проведення електоральної кампанії, а також створюваний кандидатами та політичними партіями психологічний тиск на них з метою заручитися підтримкою якнайбільшої кількості громадян. Абсентеїзм виборця мотивується часто думками типу: "не голосував (-ла), бо ніхто з близьких, друзів не йшов на виборчу дільницю", "не бачив (-ла) серед кандидатів гідних обрання людей", "для мене участь у голосуванні — марна трата часу" та ін. Неучасть у голосуванні мотивується й тим, що виборцеві не принесли запрошення на голосування, організаційно-технічними труднощами (наприклад, великі черги на виборчих дільницях за бюлетенями), відсутністю у день виборів за місцем прописки тощо.

За результатами опитування, проведеного Українським інститутом соціальних досліджень та Центром "Соціальний моніторинг", лише кожен четвертий виборець (25% респондентів) вважав вибори-98 до Верховної Ради України "життєво важливою для країни подією, коли до влади придуть нові більш підготовлені політики, які зможуть вивести країну з кризи". Майже половина населення (46%) визнавала, що вибори парламенту є "черговим заходом, який ніякою мірою не вплине на становище у державі". Кожний дев'ятий опитаний (11%) погодився з думкою, що вибори — це "подія, яка призведе до погіршення становища у країні" (18% — "важко відповісти") [4].

Важливою і дослідженою проблемою є з'ясування мотивації "сімейного" голосування, тобто своєрідного протиправного "делегування" виборцями свого активного виборчого права рідним, сусідам. Найчастіше така модель електоральної поведінки мотивується думками типу: "нічого не зміниться від того, що я особисто прийду на дільницю", "не мав (-ла) змоги прийти особисто, але хотів (-ла) віддати свій голос" тощо.

Мотивація участі у голосуванні має як позитивне, так і негативне забарвлення. За результатами опитування, проведеного Центром "Соціальний моніторинг" спільно з Українським інститутом соціальних досліджень, відповіді респондентів на запитання "Чому Ви маєте намір взяти участь у виборах до Верховної Ради України?" розподілилися так: 26,9% — для мене це спосіб висловити свою незгоду з державною політикою; 13,7% — хочу підтримати кандидатів, яким симпатизую; 12,1% — не хочу, аби до влади прийшли люди, котрих я не поважаю; 11,1% — беру участь у виборах за звичкою; 0% — вважаю це своїм обов'язком; 0,6% — інші відповіді (в сумі); 13% — важко відповісти; 22,5% — не збираюся брати участь у голосуванні [5]. Привертає до себе увагу переважно негативна мотивація участі громадян у виборах як добра можливість висловити свою незгоду з політикою держави, діяльністю парламенту; участь у виборах для багатьох стає можливістю висловлюватися не "за", а "проти".

При переході до мажоритарно-пропорційної виборчої системи мотивація участі у виборах пересічного виборця зросла, адже він, окрім впливу на результати голосування в своєму одномандатному виборчому окрузі, мав можливість долучитися до загальноукраїнського політикуму. Очевидно, це є однією з причин незначного падіння активності виборців у день голосування порівняно з кампанією 1994 р. по виборах парламенту та місцевих органів влади. До того ж, не варто відкидати існування певного суспільного інтересу, зумовленого запровадженням кардинально нової процедури голосування.

Позитивна мотивація участі у голосуванні полягає в прагненні підтримати ті політичні партії або кандидатів, яким виборець симпатизує, політичні переконання яких розділяє. Лояльне ставлення до політичних партій мотивується розумінням багатопартійності як однієї з умов існування демократії. Багатопартійність є невід'ємною частиною демократичної системи правління, засобом реалізації суспільних інтересів на державному рівні. Проте, хоч наша держава і робить кроки до побудови громадянського суспільства, ще небагато громадян переконані в доцільності її існування в Україні (див. таблицю).

Розподіл відповідей респондентів (у процентах) на запитання
"Чи потрібна, на Вашу думку, в Україні багатопартійна система? ""

Відповіді	1994 р.	1995 р.	1996 р.	1997 р.
Так, потрібна	36,1	33,1	32,0	28,6
Ні, не потрібна	29,8	34,3	31,3	35,5
Важко відповісти	33,7	34,5	36,7	35,9
Не відповіли	0,4	0,2	0,0	0,0

На думку Н. Черниш та А. Колодій, "негативне, упереджене ставлення до партій, що знаходить відображення в таких сентенціях і стереотипних судженнях, як "гризуться між собою, а народ страждає", "в політику йдуть погані люди", "політика — брудна справа" тощо, визначається не лише соціальним становищем людей, неструктурованістю їх інтересів та поведінкою партій, але й панівною політичною культурою, що має посттоталітарний, а в деяких випадках — тоталітарний характер. ... "Алергія" до партій існує у двох різновидах і має протилежне спрямування, хоч і ті самі витоки: 1) частина антикомуністично настроєної публіки схильна розглядати партії як аналог тоталітарної КПРС, сили, яка в принципі не здатна дбати про народ, а лише прикривається гаслами про всенародне благо задія своїх "шкурних" інтересів; 2) інша частина населення свідомо чи неусвідомлено розглядає партії згідно з стереотипом, який десятиліттями нав'язувався суспільству тією ж КПРС: усі, хто прагне до влади ... — апріорно погані люди, вони не заслуговують довіри простих людей" [2].

Очевидно, що подальше формування думки громадян України щодо існування багатопартійності відбуватиметься за рахунок перерозподілу "невизначених" громадян, переконання яких чи не найбільше залежить від того, наскільки політичні партії (особливо у поточний міжвиборчий період) будуть спроможні виражати інтереси й формулювати політичні пріоритети соціальних груп, сприятимуть встановленню каналів зв'язку між державою і громадянами. Ця проблема особливо актуалізується з огляду на ймовірне проведення вже наступних парламентських виборів за суто пропорційною системою.

Виразно окреслюється група мотивацій участі у голосуванні, пов'язана із зовнішніми стимулами, які за своєю природою є ірраціональними, наприклад, "голосував (-ла) перший раз", "було цікаво подивитися на новітню процедуру голосування", "так хотіли батьки", "йшов (-ла) з друзями за компанію" тощо. Мотивація участі у голосуванні може мати й інерційну природу: виборці голосують, вважаючи це своїм обов'язком, але ця мотивація характерна переважно для громадян похилого віку, в яких міцно укріпилися звички мобілізаційної участі у політичних кампаніях.

Мотивація конкретного електорального вибору. Актуальним питанням є з'ясування мотивації голосування виборців за певних кандидатів, політичні партії, їх виборчі блоки. Серед комплексу мотивацій найвиразніше виділяються ідеологічні міркування, партійна лояльність, передвиборча програма, особистісні симпатії.

Та електоральний вибір громадянина може мотивуватися й причинами, які йдуть врозріз із законодавчо гарантованими правами людини на вільне електоральне волевиявлення, тасмницю голосування та ін. Наприклад, шантаж є ще поширеним способом вплинути на результати виборів. Застосовують його переважно в селах, де голова колгоспу, колективного сільськогосподарського підприємства чи сільради повідомляє, що виборцям не лише необхідно проголосувати, але й зробити "єдиноправильний" вибір. Якщо ж "побажання" не будуть виконані, селянам годі сподіватися на оренду колгоспної техніки, коней, їм "не випишуть" зерна тощо.

На жаль, нинішнє злидарське становище українських виборців призводить до того, що участь у голосуванні для деякого є не актом громадянського волевиявлення, а способом отримання якоїсь матеріальної дрібнички чи мізерної грошової допомоги.

Мотивація участі у різноманітних формах електоральної діяльності. Особа може включитися в електоральну кампанію не лише як виборець, що здійснює (чи не здійснює) акт голосування, але й виступати як кандидат у депутати, його довірена особа чи член команди, як спостерігач на виборчій дільниці в день голосування тощо.

Мотивація участі особи у різноманітних формах електоральної діяльності може мати як внутрішній, так і зовнішній — по відношенню до особи — характер. Внутрішній характер

* Див.: Українське суспільство 1994—1997. К., Фонд "Демократичні ініціативи", 1997. С.8.

полягає в наявності у виборця певних потреб, звичок, політико-ідеологічних ідеалів, бажань зреалізуватися в політичному процесі, політичних настанов. Але участь в електоральній діяльності може не бути внутрішньо бажаною, а нав'язаною, принесеною ззовні, тобто мотивація матиме зовнішній характер. Для прикладу, збір підписів на підтримку кандидата чи політичної партії, який здійснюється підлеглими керівника-кандидата у робочий чи позаробочий час за вказівкою "згори", а не з власної ініціативи у вільний (позаробочий) час (така мотивація мала б внутрішній характер). Ще одним прикладом мотивації електоральної діяльності із зовнішнім характером є дії виборця, здійснювані за певну винагороду, послугу, заохочення [1].

1.Балюк Н. Від виборів до виборів студент шукає вигоду // Високий Замок. 1997. №192—193. С.3. 2.Вибори-98 (партії та електорат у передвиборчий період). Львів: Львівська облдержадміністрація, 1998. С.18. 3.Мар'єнко Б.С. Мотивація абсентеїзму виборців// Наукові студії з політичної психології: Матеріали звітної сесії науково-практичного центру з політичної психології АПН України, 25-26 січня 1995 р. К., 1995. С.81—86. 4.Моніторинг громадської думки населення України // Матеріали до семінару "Громадська думка і демократія" (21—22 листопада 1997 р.). К., 1997. С.5. 5.Соціологічна служба "Дня"// День. 1998. №15 (301). С.1.